

УДК 343.98

ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ГЕНОМНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Білоус В.В., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем генетичної ідентифікації. На основі аналізу успішного зарубіжного досвіду й потенціалу сучасних інформаційних технологій обґрунтовується ідея впровадження в Україні державної геномної реєстрації.

Ключові слова: ДНК-профіль, генетична ідентифікація, інформаційні технології, геномна реєстрація.

Статья посвящена исследованию актуальных проблем генетической идентификации. На основе анализа успешного зарубежного опыта и потенциала современных информационных технологий обосновывается идея внедрения в Украине государственной геномной регистрации.

Ключевые слова: ДНК-профиль, генетическая идентификация, информационные технологии, геномная регистрация.

Bilous V.V. ABOUT IMPLEMENTATION OF STATE GENOM RECORD-KEEPING IN UKRAINE

The article is dedicated to the study of current problems of genetic identification. The idea of implementation of state genome record-keeping in Ukraine is substantiated on the basis of the analysis of successful foreign practices and potential of modern information technologies.

Key words: DNA profile, genetic identification, information technologies, genome record-keeping.

Постановка проблеми. За твердженням Президента України, «події на сході держави цілком природно позначилися на формуванні криміногенної обстановки в державі – як у зоні проведення АТО, так і за її межами». Кількість кримінальних правопорушень зростає в 21 регіоні, рівень терористичної загрози залишається високим [1]. Ситуація в південно-східних областях є чи не основним фактором нестабільності в державі. За підрахунками офісу ООН з координації гуманітарних питань (UNOCHA), починаючи із середини квітня 2014 р. і по 27.07.2015 р., на сході нашої країни вбито щонайменше 6 832 і поранено 17 087 осіб (як військових, так і цивільних) [2]. «Сусідство» з територією, на якій уже більше ніж рік тривають бойові дії, впливає на виток у незаконний обіг великої кількості вогнепальної зброї та боеприпасів. Підтвердженням цьому слугує регулярне вкриття арсеналів зброї, боеприпасів і вибухівки, прихованих не тільки в зоні проведення антитерористичної операції [3] чи в безпосередній близькості до неї [4], а й у діаметрально протилежній частині країни [5], не лише на околицях [6], а й у середмісті столиці [7], не тільки в нерухомих [8], а й у рухомих об'єктах [9], на суходолі й під водою [10].

У доповіді, присвяченій виконанню «Декларації тисячоліття», ООН наголошує, що збройні конфлікти залишаються головною перешкодою на шляху розвитку людства [11]. З метою недопущення загострення криміногенної ситуації в окремих регіонах України, мінімізації впливу відповідних загрозливих чинників на національну безпеку, підвищення ефективності захисту прав і свобод громадян Рада національної безпеки і оборони України визнала за необхідне активізувати боротьбу зі злочинністю, пов'язаною насамперед із бандитизмом, діяльністю незаконних збройних формувань, незаконним обігом вогнепальної зброї та інших засобів ураження, бойових припасів, вибухових речовин, і по-

силити координацію заходів у цій сфері [12]. «Боротьба зі злочинністю, контрабандою та корупцією має бути ключовим нашим пріоритетом, і на цьому внутрішньому фронті ми переможемо», – наголосив Глава держави, відзначивши особливу роль, яку відіграють у цій боротьбі нові кадри, які прийдуть до Національної поліції й реформованої прокуратури [13].

Із цього приводу варто відзначити, що Законом України «Про Національну поліцію», яким визначено правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських і порядок проходження ними служби, до основних повноважень поліції зараховано, зокрема, здійснення такого: досудового розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності; розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом; заходів щодо визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе; установлення особи за невпізнаним трупом (п. п. 6, 7, 15 ст. 23).

Під час реалізації перелічених повноважень, наданих для вирішення надзвичайно важливої соціальної місії, що має державне значення, серйозним викликом для новостворюваних правоохоронних органів стане необхідність розслідування перманентно зростаючої кількості тяжких злочинів, у процесі чого одним із пріоритетних завдань буде ідентифікація особи злочинця й жертви злочину. Актуальним способом вирішення цього завдання в сучасних умовах може слугувати ДНК-аналіз або генотипоскопія, гена «дактилоскопія», генетична, генотипоскопічна чи молекулярно-генетична експертиза як визнаний у всьому світі один із найуніверсальніших, найефективніших і найдостовірніших методів

ідентифікації особи, за допомогою якого можна ототожити найрізноманітніші об'єкти біологічного походження, якщо в них збереглася хоча б незначна кількість молекул ДНК або їхніх часток [14, с. 95]. Адаптація методів ДНК-аналізу прогресивно знижує кількісний поріг ДНК, необхідний для успішної ідентифікації: якщо «піонерські» методи ДНК-ідентифікації (аналізу поліморфізму довжини рестрикційних фрагментів – ПДРФ-аналізу, особливо мультилокусний варіант цієї технології) визначально працювали на рівні мікрограмів ДНК, то з розвитком технологій, упровадженням полімерної ланцюгової реакції (ПЛР) стало можливим здійснювати ототожнення, використовуючи нанограми або навіть пікограми ДНК (за допомогою сучасних методів ДНК-аналізу успішне типування ДНК стало можливим у низці випадків навіть при використанні лише 100-150 пг ДНК). Дослідження надмалих кількостей ДНК є надзвичайно актуальним для слідчої практики, зокрема, завдяки можливості типування так званої «контактної» ДНК, яка може міститися в слідах контактної взаємодії, зумовлених присутністю епітеліальних клітин. Така ДНК може бути виявлена на одязі, збої, документах, внутрішніх частинах транспортних засобів, у слідах рук тощо [15, с. 88; 16, 289]. На сьогодні ДНК-аналіз нестримно розвивається завдяки використанню все більшої кількості генетичних маркерів і автоматизації процесу дослідження. Скорочення витрат, часу дослідження й висока інформаційна цінність цієї експертизи сприяє тому, що генетичні дослідження вважаються одними з найефективніших інструментів у боротьбі зі злочинністю [17, с. 366].

Вийшовши із надр солідних фундаментальних дисциплін, перебуваючи під пильною увагою широкого наукового співтовариства в межах тісної міжнародної інтеграції і стандартизації, ДНК-ідентифікація від самого початку розвивалася на найвищому науковому рівні. У зв'язку з цим, за визначенням І.О. Перепечино, на практиці склалася парадоксальна ситуація, коли така складна нова технологія виявилася краще розробленою в науковому і прикладному сенсі, ніж деякі класичні види судової експертизи, і нині як високонадійний об'єктивний метод претендує на роль «золотого стандарту» в експертизі [15, с. 93–94]. «Профілювання ДНК є найбільш потужним і достовірним методом ідентифікації після дактилоскопії, так як більшість профілів мультилокусів ДНК-RFLP або AmpFLP дають змогу надійно ідентифікувати походження об'єкта, роблячи маркери ядерної ДНК найкращим методом у судовій експертизі» [18, с. 239–241]. Наприклад, завдяки виділенню 757 ДНК-профілів із 1636 фрагментів тіл, вивезених із зони проведення АТО станом на 14.08.2015 р., уже встановлено особи 320 загиблих [19], ідентифікація яких іншими методами виявилася неможливою. Шляхом проведення генотипоскопічної експертизи вже ідентифіковано 296 із 298 пасажирів і членів екіпажу «Boeing-777» авіакомпанії «Malaysia Airlines», який 17.07.2014 р. слідував рейсом MH17

Амстердам – Куала-Лумпур і був збитий терористами в небі над Донеччиною.

Ступінь розробленості проблеми. Однею з головних засад застосування науково-технічних засобів у криміналістиці слугує принцип законності. Однак, попри високу ефективність використання потенціалу генетичної ідентифікації, яка доведена багаторічним позитивним вітчизняним і міжнародним досвідом, в Україні дотепер не приділено належної уваги законодавчому забезпеченню її проведення. Створення вкрай необхідної для правоохоронних органів єдиної Національної бази обліку генетичних ознак людини стримується передусім через відсутність в Україні чіткого законодавчого врегулювання цього питання і зволікання з утіленням у життя Концепції Державної цільової програми розширення мережі ДНК-лабораторій і зі створенням Національної бази даних генетичних ознак людини для використання їх в оперативно-службовій діяльності ОВС на 2014–2020 рр. [20]. Нині чинна законодавча база, що не відповідає об'єктивній дійсності, стоїть на заваді превентивному (in vivo, а не post mortem) створенню повноцінного електронного банку даних генетичних ознак людини й оперативному вирішенню суспільно важливих завдань, основаними на новітніх інформаційних технологіях сучасними засобами криміналістики.

Метою статті є обґрунтування необхідності й можливості впровадження державної генетичної реєстрації в Україні на основі успішного зарубіжного досвіду, норм внутрішнього та міжнародного права й потенціалу сучасних інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. За більше ніж сто років свого існування та розвитку криміналістика збагатилася багатьма сучасними теоріями й сьогодні постає універсальною прикладною юридичною наукою, своєрідними адаптаційними «воротами» для застосування в кримінальному судочинстві останніх досягнень наукової й технічної думки. «Криміналістичне мислення» надає можливість створити найбільш ефективні інформаційні технології з пошуку, збирання, аналізу та вивіреного використання доказової, криміналістично значущої й будь-якої іншої фактичної юридичної інформації. Процес створення таких технологій, спрямований на досягнення синергетичного ефекту, вимагає одночасного синтезу знань різних галузей науки. Прикладом може слугувати відкриття органічного носія інформації в біології, методів і засобів його обернення в накопичувач цифрових даних – в інформатиці, способів використання для вирішення ідентифікаційних завдань – у криміналістиці.

Як альтернатива традиційним неорганічним накопичувачам інформації останнім часом усе більший інтерес викликає дезоксирибонуклеїнова кислота (ДНК) – молекула живих організмів, що містить всю генетичну інформацію про них і передає її від покоління до покоління всім нащадкам («молекула життя», «природний банк даних», «основний носій генетичної інформації»), авторство відкриття якої у 1869 р. належить швейцарському лікарю Ф. Мішеру. Відтоді, як у першій половині 40-х ХХ ст. американськими вченими

експериментальним шляхом було доведено, що ДНК є носієм спадкової інформації [21], а в середині 80-х ХХ ст. британським ученим А. Джефрісом уперше було запропоновано використовувати аналіз молекули ДНК для ідентифікації людини в криміналістичних цілях [22], ДНК-аналіз міцно вкоренився в статусі технології, максимально придатної для ідентифікації в сенсі об'єктивізації даних, яка дає змогу використовувати найбільш надійний для об'єктивізації шлях, що полягає в застосуванні математичних моделей і отриманні за їх допомогою величин, які надають можливість оцінити ідентифікаційну значимість даних. «Зрілість» криміналістичних технологій, а також їх комп'ютеризація зробили можливим використовувати їх не тільки для провадження судових експертиз, під час яких до дослідження залучається порівняно невелике коло осіб, а й для створення криміналістичних обліків, що охоплюють широкі масиви населення [15, с. 92, 83].

Це створило передумови для започаткування в різних країнах світу ведення національних автоматизованих баз даних генетичних ознак людини. Першість у цій справі належить Великій Британії, де в 1995 р. Службою наукової криміналістики (FSS – The Forensic Science Service) була заснована Національна база даних ДНК-профілів правопорушників (The UK National DNA Database – NDNAD), яка, уміщуючи на сьогодні ДНК-профілі майже 10% усього населення країни, визнається однією з найпрогресивніших і найбільших у світі. У 1997–1998 рр. подібні бази почали створювати в інших європейських країнах – Австрії, Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Норвегії тощо. Загалом же бази ДНК створені в більше ніж 30 європейських країнах і низці інших країн світу – Австралії, Канаді, Новій Зеландії, Сінгапурі, США, Японії тощо [23, с. 16].

У США Федеральне бюро розслідувань розпочало збирання матеріалів для геномної реєстрації ще в 1990 р. і вже в середині 1990-х рр. було створено Національну базу даних генетичної інформації (National DNA Index System – NDIS) і систему CODIS (Combined DNA Index System) [24], яка на сьогодні вміщує близько 12 млн ДНК-профілів правопорушників і понад 638 тис. ДНК-профілів людини, отриманих зі слідів, вилучених із місць злочинів. На міжнародному рівні сформована й успішно функціонує автоматизована база даних ДНК Генерального секретаріату Міжнародної організації кримінальної поліції (DNA Gateway), представлена 69 країнами-учасницями. Незважаючи на відмінності в концепціях розвитку національних систем генетичної реєстрації громадян, у межах Інтерполу вже накопичено багатий досвід спільного використання в боротьбі зі злочинністю наявних автоматизованих баз даних ДНК [25]. Про доцільність створення таких систем свідчить результативність їх застосування. Так, наприклад, у Великій Британії національною базою даних ДНК щоденно опрацьовується близько 250 запитів у різних справах, завдяки чому щотижня розкривається в середньому 800 злочинів [26, с. 26–32]. А в США зав-

дяки ДНК-експертизі розкривається близько 60–70% злочинів [27], з моменту створення і станом на червень 2015 р. використання CODIS сприяло розслідуванню понад 274 тис. злочинів [24]. У світовому масштабі практичний «вихід» ДНК-ідентифікації на сьогодні обчислюється сотнями тисяч розкритих злочинів [16].

Не так давно розпочалося поширення системи CODIS за межі США, і однією з перших зарубіжних країн, де ця система була упроваджена за підтримки Держдепартаменту США, у 2012 р. стала Грузія [28], для якої упровадження CODIS було вкрай необхідним для ідентифікації осіб, котрі загинули або зникли безвісти під час російсько-грузинської війни 2008 р. Україна нині перебуває в аналогічних умовах і не менше потребує поглиблення міжнародної співпраці в цій царині. Попри те що з полону терористів уже звільнено 2 852 особи, у заручниках залишається ще 172, а зниклими безвісти вважаються 846 наших співвітчизників [29]. Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй резолюції “Missing persons during the conflict in Ukraine” від 25 червня 2015 р. № 2067 підкреслює, що питання про осіб, котрі зникли безвісти в Україні, є серйозною європейською проблемою, яка може зашкодити перспективі мирного врегулювання в регіоні та мати негативні наслідки для процесу примирення. Ця проблема може бути вирішена тільки спільними зусиллями всіх сторін конфлікту. Отже, Асамблея наполегливо закликає Україну, Російську Федерацію й сепаратистські групи, що контролюють окуповані території Донецької та Луганської областей, забезпечити ефективне реагування, тобто розслідування й надання підтримки сім'ям у всіх випадках, щодо яких є повідомлення про зниклих безвісти осіб, відповідно до міжнародного гуманітарного права; обмінюватися інформацією про долю та місцезнаходження зниклих безвісти осіб і там, де це є належним, повертати невпізнані тіла відповідним сторонам конфлікту; створити спільний орган (робочу групу) з вирішення питання про зниклих безвісти осіб і забезпечити його функціонування з метою: 1) збирання та оброблення інформації про зниклих безвісти осіб; 2) створення зведеного списку зниклих безвісти осіб; 3) упровадження ефективних заходів, що дають змогу здійснювати розшук, ексгумацію та ідентифікацію людських останків; 4) забезпечення доступу до місця поховань; 5) забезпечення родичів зниклих безвісти осіб вичерпною інформацією щодо прогресу в їхніх випадках; 6) брати участь і координувати дії неурядових і волонтерських організацій у справі пошуку зниклих безвісти осіб; систематично збирати дані щодо невпізнаних тіл, а також зразки ДНК від сімей зниклих безвісти осіб; прискорити процес ідентифікації ексгумованих тіл з використанням усіх доступних засобів, у тому числі відповідність ДНК, відповідність даних до і після настання смерті, візуальну ідентифікацію, як визначено судово-медичними експертами, тощо. Асамблея також закликає органи української влади створити й підтримувати єдиний реєстр даних щодо зниклих безвісти осіб

під час конфлікту в Україні; надалі розвивати національний потенціал у галузі судової медицини та розшукової експертизи й заохочувати їх переймати досвід Міжнародного комітету Червоного Хреста щодо цього [30].

Між пошуком осіб, котрі зникли безвісти, та ідентифікацією невпізнаних трупів існує тісний взаємозв'язок, оскільки значна кількість осіб, які зникли безвісти, виявляється серед невпізнаних трупів. Не викликає сумнівів раціональність твердження О.В. Ткачова про те, що важливим засобом підвищення ефективності діяльності з установами зниклих безвісти й ідентифікації невпізнаних трупів може стати цільова система геномної реєстрації [31, с. 99]. Її запровадження в Україні потребує системного аналізу широкого кола норм національного законодавства і міжнародного права.

Так, для реалізації повноважень, визначених Законом України «Про Національну поліцію», поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність, у межах якої 1) формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України; 2) користується базами (банками) даних МВС та інших органів державної влади; 3) здійснює інформаційно-пошукову й інформаційно-аналітичну роботу; 4) здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав і міжнародними організаціями.

Поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень (ч. ч. 1–3 ст. 25). Відтак поліція наповнює та підтримує в актуальному стані, зокрема, бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, стосовно розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду; розшуку безвісно зниклих; установа особи невпізнаних трупів і людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв'язку з хворобою або неповнолітнім віком; осіб, затриманих за підозрою в учиненні правопорушень (адміністративного затримання; затримання згідно з дорученнями органів правопорядку; затримання осіб органами досудового розслідування; адміністративний арешт, домашній арешт) (п. п. 3–5, 7 ч. 1 ст. 26). Під час наповнення баз (банків) даних в останньому випадку поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) і біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК) (ч. 2 ст. 26). За умови обов'язкового дотримання Закону України «Про захист персональних даних» поліція має безпосередній оперативний доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади (ч. 1 ст. 27).

Загалом вище наведене відповідає загальноприйняттю у різних країнах причинам створення систем біометричної (у т. ч. геномної) реєстрації населення. Однак створення ос-

таних не повинно суперечити внутрішньому й міжнародному праву в галузі прав людини. Так, відповідно до ч. 1 ст. 11 Закону України «Про інформацію», інформацією про фізичну особу є відомості чи сукупність відомостей про таку особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних» інформацію про фізичну особу зараховано до персональних даних. Згідно з п. (а) ст. 2 Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, ратифікованої Законом України від 06.07.2010 р. № 2438-VI, термін «персональні дані» означає будь-яку інформацію, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, котра може бути конкретно визначеною (суб'єкт даних). Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України «Про захист персональних даних», особисті немайнові права на персональні дані, які має кожна фізична особа, є невід'ємними й непорушними. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Частиною 2 ст. 5 Закону України «Про захист персональних даних» установлено, що персональні дані можуть бути зараховані до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою. Інформацію про фізичну особу (персональні дані) зараховано до конфіденційної інформації згідно з ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію». Відповідно до ч. 2 ст. 11 цього Закону, до конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата й місце народження. Конституційний Суд України в абз. 1 п. 1 резолютивної частини Рішення від 30.10.1997 р. № 5-зп зарахував до конфіденційної інформації про фізичну особу, крім указаної, ще й відомості про її майновий стан та інші персональні дані, а в абз. 6 п. 3.2 Рішення від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012 дійшов висновку про те, що перелік даних про особу, які визнаються як конфіденційна інформація, не є вичерпним.

Розкриваючи поняття ідентичності людини, Організація об'єднаних націй у Міжнародній декларації про генетичні дані людини підкреслює, що кожен індивідум має притаманну йому генетичну конституцію, і визначає, що генетичні дані людини – це інформація про наслідувані характеристики окремих осіб, отримана шляхом аналізу нуклеїнових кислот або шляхом іншого наукового аналізу; пратеомні дані людини – інформація, що стосується білків (протеїнів) окремої особи, яка включає їх експресування, зміни і взаємодії; біологічні зразки – будь-який зразок біологічного матеріалу (наприклад, крові, шкіри й кісткових клітин або плазми крові), у якому наявні нуклеїнові кислоти і який відображає генетичну конституцію, характерну для тієї чи іншої людини. Будь-яке збирання, оброблення, використання й зберігання генетичних

даних людини, протеомних даних людини й біологічних зразків повинні відповідати міжнародному праву в галузі прав людини. При збиранні генетичних даних людини в судово-медичних цілях або в межах судочинства із цивільних, кримінальних або інших справ, у тому числі на предмет установлення спорідненості, збирання біологічних зразків, *in vivo* або *post mortem*, має здійснюватися тільки відповідно до внутрішнього права, яке не суперечить міжнародному праву в галузі прав людини. З етичних міркувань украї необхідно, щоб збирання, оброблення, використання і зберігання генетичних даних людини здійснювалися на основі прозорих і прийнятних з етичного погляду процедур. Конфіденційному характерові генетичних даних людини варто приділяти належну увагу; захисту цих даних і біологічних зразків потрібно встановити відповідний рівень (ст. 3, п. п. (i), (ii) (iv) ст. 2; п. (b) ст. 1; ст. 12, п. (a) ст. 6, п. (b) ст. 4).

Важливе криміналістичне значення ДНК полягає в таких її характеристиках: 1) унікальність, що забезпечує генетичну неповторність кожної людини (крім однойцевих близнюків), при цьому, на відміну від білків і жирів, ДНК усіх клітин органів і тканин одного організму має однакову будову, тобто властивості ДНК біологічного зразка є ідентичними ДНК особи, якій належить цей зразок; 2) стабільність, тобто незмінність ДНК протягом усього життя людини, що дає змогу досліджувати біологічні сліди великої давності утворення; 3) висока стійкість до впливу навколишнього середовища, що надає можливість здійснювати ототожнення навіть у тих випадках, коли останки людини не можуть бути ідентифіковані іншими методами (наприклад, унаслідок повного гнилісного розкладу, обвуглення тощо); 4) розмаїття форм окремо взятої молекули ДНК, яке є настільки великим, що робить її практично невичерпним джерелом ідентифікаційних ознак. Наприклад, використання основаної на наночастках технології Single Nucleotide Polymorphism (SNP) дає змогу визначити стать, расову належність, колір очей і райдужної оболонки, а також деякі інші зовнішні ознаки джерела зразка ДНК, що в майбутньому може істотно скоротити коло осіб, яких перевіряють, при проведенні, зокрема, заходів щодо встановлення особи невпізаного трупа в ситуаціях, коли загальні ознаки зовнішності неможливо встановити внаслідок скелетування, розчленування, гнилісного розкладу тощо [14, с. 96]. Молекулярно-генетична ідентифікація має низку переваг перед традиційними імунологічними методами дослідження біологічних слідів людини, а саме: наявність молекули ДНК у кожній клітині організму людини, що містить ядро; підвищена стійкість структури молекули ДНК до дії фізико-хімічних чинників навколишнього середовища; відсутність впливу предмета-носія; можливість установлення факту змішування біологічного матеріалу від двох і більше осіб; можливість дослідження мікрослідів; можливість диференціації змішаних слідів (наприклад, сперми та епітеліальних клітин потерпілої при розслідуванні злочинів на статевому ґрунті); високий ступінь

вірогідності висновків щодо належності слідів певній особі; надійність доказів при їх розгляді в суді [32, с. 45–49].

Пунктом (a) ст. 4 Міжнародної декларації про генетичні дані людини генетичним даним людини відведено особливий статус із тих причин, що вони можуть 1) указувати на вияви генетичної схильності відповідної особи; 2) справляти протягом кількох поколінь значний вплив на сім'ю, включаючи нащадків, а в деяких випадках – і на всю групу, до якої належить відповідна особа; 3) містити інформацію, про значення якої може бути невідомо під час збирання біологічних зразків [33]; 4) мати культурне значення для окремих осіб чи груп осіб.

Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини персональні дані особи про генетичні дані зараховано до персональних даних, оброблення яких становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних [34]. Положеннями ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних» установлено заборону на оброблення біометричних або генетичних даних у всіх випадках, крім тих, вичерпний перелік яких закріплено ч. 2 цієї статті. Зокрема, заборона не поширюється на випадки, коли оброблення персональних даних здійснюється за умови надання суб'єктом персональних даних однозначної згоди на оброблення таких даних; необхідне для захисту життєво важливих інтересів суб'єкта персональних даних або іншої особи в разі неієздатності або обмеження цивільної дієздатності суб'єкта персональних даних; необхідне для обґрунтування, задоволення або захисту правової вимоги; необхідне з метою охорони здоров'я, установлення медичного діагнозу, для забезпечення лікування чи лікування або надання медичних послуг за умови, що такі дані обробляються медичним працівником або іншою особою закладу охорони здоров'я, на якого покладено обов'язки щодо забезпечення захисту персональних даних і на якого поширюється законодавство про лікарську таємницю; стосується вироків суду, виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом і здійснюється державним органом в межах його повноважень, визначених законом. Установлено також, що обмеження дії ст. 7 цього Закону може здійснюватися у випадках, передбачених законом, наскільки це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, економічного добробуту або захисту прав і свобод суб'єктів персональних даних чи інших осіб (ч. 1 ст. 25).

Відповідно до ст. 7 Загальної декларації про геном людини і права людини, прийнятої 11.11.1997 р. Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки і культури, конфіденційність генетичних даних, які стосуються людини, чия особа може бути встановлена, і які зберігаються або зазнають оброблення в наукових або будь-яких інших цілях, повинна охоронятися згідно із законом. Згідно з ч. 2 ст. 32 Конституції України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про

особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Відповідно до ч. 6. ст. 6 Закону України «Про захист персональних даних», також не допускається оброблення (будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання та поширення (розповсюдження, реалізація, передавання), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем) даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Конституційний Суд України наголошує, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням у її особисте й сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (Рішення від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012).

Висновки. У світовій практиці поки що відсутній досвід ведення масивів геномної реєстрації, що охоплювали б усе населення тієї чи іншої країни [31, с. 99]. Проте новітні тенденції засвідчують, що в США й деяких інших країнах повне охоплення ДНК-реєстрацією всього населення вже розглядається як програма-максимум [15, с. 84; 35]. Наприклад, після терористичного акту, учиненого 26.06.2015 р. у м. Ель-Кувейт, який призвів до загибелі 27 і поранення 222 осіб, уряд Кувейту прийняв рішення про створення бази даних ДНК усіх громадян країни й емігрантів, що мешкають на території емірату (1,3 і 2,9 млн осіб, відповідно). При цьому за ухилення від здавання зразків ДНК і за надання неправдивих зразків передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 1 до 7 років [36].

З метою запровадження безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом Кабінету Міністрів України доручено невідкладно забезпечити схвалення концепції створення національної системи ідентифікації громадян України, іноземців і осіб без громадянства й затвердження плану заходів щодо її реалізації [37]. У сучасних українських реаліях, що характеризуються загостренням вище описаних загроз національній безпеці, уважаємо, що й у нашій державі доцільно вести мову про впровадження державної геномної реєстрації і створення на основі новітніх інформаційних технологій національної автоматизованої бази даних ДНК-профілів усього населення країни. Під час розроблення положень спрямованого на це національного законодавства повинні бути чітко дотримані вимоги внутрішнього й міжнародного права, урахований позитивний досвід закордонних країн і сучасні погляди провідних учених [17; 22; 25; 38–44], зокрема щодо визначення поняття, видів, цілей, способів здійснення

геномної реєстрації, а також забезпечення контролю якості останньої й захисту персональних даних узятих на облік осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Через війну кількість злочинів в країні зросла – президент // Українська правда. – 2015. – 17 липня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.
2. Ukraine: Situation update No. 7 as of 14 August 2015 // reliefweb. – 2015. – 14 серпня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reliefweb.int>.
3. У районі проведення АТО СБУ виявила три схрони зі зброєю / Прес-центр СБ України, 15 серпня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua>.
4. На Дніпропетровщині СБУ виявила схованку з арсеналом боєприпасів та зброї (відео) / Прес-центр СБ України, 10 липня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua>.
5. На Закарпатті СБУ виявила схрон з боєприпасами / Прес-центр СБ України, 13 серпня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua>.
6. У Києві СБУ виявила схованку з 4 кг вибухівки (відео) / Прес-центр СБ України, 2 липня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua>.
7. У центрі столиці виявлено зберігання арсеналу зброї / Прес-служба прокуратури Київської області, 14 серпня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kobl.gov.ua>.
8. У районі проведення АТО СБУ викрила схованку з військовим майном / Прес-центр СБ України, 12 серпня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua>.
9. У районі АТО СБУ затримала вантажівку зі зброєю / Прес-центр СБ України, 15 серпня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua>.
10. У Дніпропетровську виявлено підводну схованку з протитанковими мінами (відео) / Прес-центр СБ України, 6 липня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua>.
11. Кількість жебраків у світі за чверть століття зменшилася вдвічі // Економічна правда. – 2015. – 7 липня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua>.
12. Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні : Рішення РНБО від 06.05.2015 р., введено в дію Указом Президента України від 16.06.2015 р. № 341/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
13. Президент у Кривому Розі провів нараду щодо боротьби зі злочинністю, контрабандою та корупцією у південно-східних областях / Прес-служба Президента України, 17 липня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.
14. Бородавко Л.Т. Отдельные аспекты использования генетической экспертизы в деятельности органов внутренних дел / Л.Т. Бородавко, А.Б. Свистильников, В.Н. Шарутенко // Научные ведомости БелГУ. – 2008. – № 8. – С. 95–99.
15. Перепечина И.О. Идентификация личности при исследовании объектов биологического происхождения и проблема достоверности данных / И.О. Перепечина // Современное состояние и развитие криминалистики : сб. науч. тр. / под ред. Н.П. Яблокова и В.Ю. Шепитько. – Х. : Апостиль, 2012. – С. 82–98.
16. Перепечина И.О. ДНК-идентификация как новая отрасль криминалистической техники в контексте криминалистической дидактики / И.О. Перепечина // Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика XI : сб. науч. статей – Vilnius, 2015. – С. 284–292.
17. Soltyshevski I. Opportunities of utilization of DNA database in the investigative process / I. Soltyshevski // Криминалистика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. : у 2 т. – Х. : Видавнича агенція «Апостиль», 2014. – Т. 2. – 2014. – С. 366–375.
18. Ракитин А.А. Оценка результатов ДНК-анализа для решения вопросов идентификации личности / А.А. Ракитин // Перспективы развития и совершенствования судебно-меди-

- цинской науки и практики : матер. VI Всероссийского съезда судебных медиков / ред. кол. : Л. О. Барсегянц и др. – М. – Тюмень : Изд. центр «Академия», 2005. – С. 239–241.
19. По состоянию на 14 августа из зоны АТО вывезено 1 636 останков погибших бойцов – Богомолец // Цензор.Нет. – 2015. – 14 августа. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://censor.net.ua>.
20. Эксперти-криминалисты обговорили проблемы использования уникального метода ДНК-анализу / Прес-служба МВС України, 28 лютого 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kmu.gov.ua>.
21. Oswald T. Avery, M.D., Colin M. Macleod, M.D., Maclyn McCarty,* M.D. Studies on the chemical nature of the substance inducing transformation of pneumococcal types induction of transformation by a desoxyribonucleic acid fraction isolated from pneumococcus type III [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jem.rupress.org/content/79/2/137.full.pdf>.
22. Jeffreys A.J. Individual-specific «fingerprints» of human DNA / A.J. Jeffreys, V. Wilson, S.L. Jhein // Nature. – 1985. – С. 76–79.
23. Перепечина И.О. Федеральный закон «О государственной геномной регистрации в Российской Федерации»: правовые и криминалистические аспекты / И.О. Перепечина // Вестник криминалистики. – 2010. – № 1. – С. 16–22.
24. Combined DNA Index System (CODIS), CODIS-NDIS Statistics / FBI [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.fbi.gov>.
25. Дубровин И.С. Информационно-поисковые системы отечественных, зарубежных и международных служб правоохранительных органов в борьбе с преступностью : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / И.С. Дубровин. – М., 2007. – 22 с.
26. Чудинов О.С. Технично-экономические обоснование внедрения ДНК-исследований в экспертно-криминалистическую деятельность и ее автоматизация / О.С. Чудинов, М.Г. Пименов, А.Б. Абрамова // Эксперт-криминалист. – 2006. – № 3. – С. 26–32.
27. Алекперова Дж. Граждан Азербайджана ждет секвенирование ДНК, а в стране появится криминалистическая генетическая лаборатория, имеющая международный сертификат / Дж. Алекперова, Н. Алиев // Эхо. – 2015. – 11 июля. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.echo.az>.
28. Грузия стала одной из первых стран, где внедрена единая индексационная система ДНК // Грузия.Online. – 2012. – 14 июня. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apsny.ge>.
29. Пропавшими без вести в Донбассе считаются 846 человек – Тандит // ЛІГА.Новости. – 2015. – 14 августа. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.liga.net>.
30. Missing persons during the conflict in Ukraine / Parliamentary Assembly [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://assembly.coe>.
31. Ткачев А.В. Актуальные проблемы общегражданской регистрации населения и задачи борьбы с преступностью / А.В. Ткачев // Современное состояние и развитие криминалистики : сб. науч. тр. / под ред. Н.П. Яблокова и В.Ю. Шепитько. – Х. : Апостиль, 2012. – С. 98–109.
32. Петричук С.В. Особенности назначения та проведения молекулярно-генетичних експертиз / С.В. Петричук // Круглий стіл «Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів» : матеріали кругл. столу (Київ, 25 лютого 2015). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 45–49.
33. Baker P. DNA Is Said to Solve a Mystery of Warren Harding's Love Life // New York Times. – 2015. – 12 серпня. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nytimes.com>.
34. Порядок повідомлення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про обробку персональних даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних, про структурний підрозділ або відповідальну особу, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці, а також оприлюднення вказаної інформації : Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 08.01.2014 р. № 1/02-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
35. Всех россиян хотят обязать пройти биометрическую регистрацию // Известия. – 2014. – 19 ноября. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://izvestia.ru>.
36. Кувейт создаст базу данных ДНК всех граждан страны и иностранцев // Зеркало Недели. – 2015. – 20 июля. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zn.ua>.
37. Про додаткові заходи щодо запровадження безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом : Рішення РНБО від 20.07.2015 р., введено в дію Указом Президента України від 18.08.2015 р. № 478/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.president.gov.ua/documents/4782015-19335>.
38. Перепечина И.О. Обмен информацией о результатах криминалистического исследования ДНК: международный опыт / И.О. Перепечина // Сб. матер. 54-х криминалистических чтений «Судебная экспертиза в парадигме российской науки (к 85-летию Ю.Г. Корухова)» : в 2 ч. – М. : Академия управления МВД России, 2013. – Ч. 2. – 2013. – С. 140–146.
39. Проблемы законодательного регулирования механизма опознания, розыска и экспертного отождествления неизвестных погибших (убитых) в обычных условия и ЧС в современной России / [Ю.П. Дубягин и др.] // Перспективы развития и совершенствования судебно-медицинской науки и практики : матер. VI Всероссийского съезда судебных медиков / ред. кол. : Л.О. Барсегянц и др. – М. – Тюмень : Изд. центр «Академия», 2005. – С. 87–88.
40. Иванов П.Л. К вопросу о регламентировании в Российской Федерации разработки и производства компонентов для молекулярно-генетических технологий / П.Л. Иванов, И.А. Шиллов, А.С. Карягина // Перспективы развития и совершенствования судебно-медицинской науки и практики : матер. VI Всероссийского съезда судебных медиков / ред. кол. : Л.О. Барсегянц и др. – М. – Тюмень : Изд. центр «Академия», 2005. – С. 316 с.
41. Надоненко О.Н. Особенности реализации федеральной программы геномной регистрации / О.Н. Надоненко // Отрасли права [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://отрасли-права.рф/article/9631>.
42. Комаха В.О. До питання відносно проблеми створення інформаційної бази даних з метою ідентифікації рецидивістів за ознаками ДНК / В.О. Комаха, Г.Ф. Кривда, Ю.П. Сиволап // Інформаційне забезпечення протидії організованим злочинності : зб. наук. ст. / за ред. М.П. Орзіха, В.М. Дрьоміна. – Одеса : ФЕНІКС, 2003. – С. 142–150.
43. Романовский О.В. Правовое регулирование геномной регистрации в Российской Федерации / О.В. Романовский, Г.Б. Романовская // Российская юстиция. – 2013. – № 8. – С. 43–46.
44. Перепечина И.О. Классификационные вопросы судебной экспертизы генетической / И.О. Перепечина // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. : у 2 т. – Х. : Видавнича агенція «Апостиль», 2014. – Т. 2. – 2014. – С. 329–339.